

8. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К., 2008.
9. Крайнікова Т. С. Коректура : підручник / Т. С. Крайнікова. — К., 2005.
10. Кулаков А. Н. Заголовок и его оформление в газете / А. Н. Кулаков. — Л., 1982.
11. Москаленко А. З. Теорія журналістики : навч. посіб. / А. З. Москаленко. — К., 1998.
12. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи : навч. посіб. / З. В. Партико. — Львів, 2001.
13. Різун В. В. Літературне редагування : підручник / В. В. Різун. — К., 1996.
14. Справочная книга корректора и редактора / под ред. А. Э. Мильчина. — М., 1974.
15. Тимошик М. Видавнича справа та редагування : навч. посіб. / М. Тимошик. — К., 2004.
16. Феллер М. Д. Довідник коректора / М. Д. Феллер, І. С. Квітко, М. Г. Шевченко. — Х., 1972.
17. Феллер М. Д. Український університетський курс літературного редагування (задум автора-текст-сприймання читача) / М. Д. Феллер // Наукові записки. — Т. 20: Філологічні науки // www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV20.../01_feller_md.pdf.
18. Яцимірська М. Г. Сучасна українська мова: Практикум із пунктуації : навч. посіб. / М. Г. Яцимірська. — 2-ге вид., виправ. і допов. — К., 2009.

Ірина Держко

ЕЛЕКТРОННІ ЖУРНАЛИ В НАУКОВИХ БІБЛІОТЕКАХ

У статті розглянуто історію та розвиток електронних періодичних видань. Проаналізовано методи формування та основні типи електронних журналів.

Ключові слова: *Інтернет, науково-інформаційні ресурси, електронний журнал, база даних, наукові бібліотеки, рух Відкритий доступ.*

В статье рассмотрены история и развитие электронных периодических изданий. Проанализированы методы формирования и основные типы электронных журналов.

Ключевые слова: *Интернет, научно-информационные ресурсы, электронный журнал, база данных, научные библиотеки, движение Открытый доступ.*

In article history and development of electronic periodicals were examined. Methods of formation and main types of electronic magazines are analyzed.

Key words: *Internet, science-informative resources, electronic magazine, data base, science libraries, movement Open access.*

Наприкінці 60-х рр. XX ст. у США інформаційна революція сприяла виникненню Інтернету і масовій комп'ютеризації майже всіх галузей життєдіяльності людини. Зокрема, вона відіграла важливу роль у модернізації роботи сучасних бібліотек. Оскільки домінуючим інформаційним медіапродуктом перестає бути фізично існуючий об'єкт, а його місце займають біти* інформації, бібліотеки дедалі частіше оцінюються не з огляду на кількість книг, які у них зберігаються, а за кількістю баз даних, електронних журналів тощо, тобто за кількістю бітів інформації та швидкістю доступу до них для споживача. Розвиток мультимедійних технологій (звук, колір, графіка, анімація, тривимірність) створює нині нові перспективи розвитку електронних періодичних видань. Уже понад десять років журнали публікуються не тільки у друкованому, а й в електронному форматі, а пропозиція і попит на них значно зросли.

Сьогодні поняття «журнал» трактується як «періодичне журнальне видання, яке виходить під постійною назвою, має постійні рубрики, містить статті, реферати та інші матеріали з різних громадсько-політичних, наукових, виробничих та інших питань» [2, с. 24]. Науковий журнал містить матеріали теоретичних досліджень чи прикладного характеру і призначений переважно для фахівців певної галузі науки.

«Електронний журнал» — це, за визначенням мультилінгвістичної вільної енциклопедії Вікіпедія (Wikipedia), науковий журнал, доступ до якого можна отримати електронними каналами зв'язку. Такі журнали є спеціальною формою електронних документів і призначені забезпечувати користувачів матеріалами для наукових досліджень і навчання [13]. Вони сформатовані подібно до статей у

* Біт (англ. bit — шматочок) — мінімальна одиниця кількості інформації, яка дорівнює одному двійковому розряду, що може бути рівним одному із двох значень/станів (0 і 1), застосовуваних для представлення даних у двійковій системі числення. Кількість бітів пам'яті ЕОМ визначається максимальною кількістю двійкових цифр, які в ній вміщуються. Число бітів даних — це кількість двійкових розрядів, в яких вони записані.

друкованих виданнях, а метадані* подаються у спеціалізованих та галузевих базах даних, таких як DOAJ (Directory of Open Access Journals), Scirus та Scopus, і є доступними через академічні та спеціалізовані бібліотеки.

Деякі електронні журнали мають лише онлайн-версію, інші є онлайн-версіями друкованих журналів, ще інші складаються з онлайн-еквівалента друкованого журналу, але з матеріалом, який міститься лише в онлайн-додатку.

Більшість комерційних сайтів надають доступ лише за передплатою або як одноразову платну послугу (pay-per-view). Багато університетів та бібліотек підписують електронні журнали, щоб надавати своїм студентам і читачам доступ до них. Це можуть робити й індивідуальні користувачі. Варто зауважити, що велика кількість електронних чи, як їх ще називають, е-журналів, знаходяться у вільному доступі в Інтернеті і не вимагають передплати.

Значна частина електронних часописів публікуються в HTML та PDF форматах, або доступні в одному з них.

Інтерес читачів до електронних журналів спричинив появу наукових журналів, які випускаються лише в електронному форматі, як, наприклад, американський журнал «New Journal of Physics», підготовка якого є результатом спільної діяльності Інституту фізики Великобританії і Німецького фізичного товариства, або «Internet Journal of Chemistry», заснований за ініціативою незалежної групи вчених-хіміків, що намагаються створити в Інтернеті середовище для наукових публікацій.

Такі журнали існують і в Україні. Згідно з постановою Президії Національної академії наук України від 05.04.2006 № 96 «Про організацію мережевого інформаційного забезпечення наукових досліджень» започатковано проект, метою якого є концентрування інформації про новітні результати теоретичної і прикладної діяльності установ НАН України. Для цього на сайті Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі — НБУВ) створено Загальноакадемічний портал наукової періодики, на якому представлено наукові періодичні видання України. Створенням, розвитком і супро-

* Метадані — це дані про дані. Цей термін у широкому сенсі використовується для будь-яких «даних про дані»: іменах таблиць, колонок у таблиці, програм тощо.

водом Порталу займається Центр комп'ютерних технологій НБУВ. На Порталі представлено 485 журналів та збірників наукових праць, які видаються в Україні. Серед них — 16 наукових фахових видань, які видаються лише в електронному вигляді, наприклад: «Аннали Мечниковського інституту», який видає Інститут мікробіології та імунології ім. І. Мечникова (Харків), «Наукові доповіді Національного аграрного університету» (Київ), «Спортивна наука України», засновником якого є Львівський державний університет фізичної культури.

Що ж таке «електронне наукове фахове видання»? Згідно з «Положенням про електронні наукові фахові видання»* — це «документ, інформація в якому надається у формі електронних даних. Документ пройшов редакційно-видавниче опрацювання, призначений для поширення в незмінному вигляді, має вихідні відомості та включений до затверджених ВАК України переліків наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук і на які можна посилатися у наукових статтях та дисертаціях». За «Положенням», НБУВ зберігає Видання, включає інформацію про публікації до загальнодержавної реферативної бази даних, розміщує Видання на сайті та забезпечує безкоштовний доступ до повних текстів статей.

Журнали в електронному вигляді видаються здебільшого науковими товариствами або інститутами. Методи їх формування визначаються змістом. Усі електронні наукові журнали надають великого значення якості статей і відрізняються один від одного за наповненням. Одні журнали містять лише ґрунтовні наукові статті та фундаментальні праці, інші подають різні матеріали — редакційні та прикладні статті, огляди, ще інші йдуть новим шляхом — пропонують читачеві матеріали, які зазвичай не знаходять місця у друкованих виданнях. Майже всі рукописи, які подаються до цих журналів, рецензуються.

Процес редакційної підготовки електронного журналу подібний до підготовки його друкованого аналога. Статті подаються на роз-

* Наказ Національної академії наук України, Міністерства освіти і науки України та Вищої атестаційної комісії України № 768/431/547 від 30.09.2004 р.

гляд авторами академічної і практичної спільноти, проходять експертну оцінку редколегії журналу та рецензуються фахівцями.

Якість матеріалів друкованих журналів певною мірою залежить від репутації і методів роботи їх інституційних спонсорів. Редакторами електронних журналів перевіряються всі отримувані з авторитетних джерел матеріали. Більшість статей надаються науковими інститутами, частина надходить від практиків. Деякі електронні журнали додатково пропонують інструкції з користування комп'ютером і мережами, умови та механізми доступу до продукту.

Електронні видання мають чотири основні переваги над друкованими — міжнародну досяжність, швидкість, додаткові можливості і низьку вартість. Варто відзначити, зокрема, додаткову можливість, що надається електронними журналами, — можливість перейти безпосередньо від цитати в одній статті до статті, на яку посилається автор.

Електронне видання може також включати матеріал, який редакція друкованого журналу не змогла б помістити у своєму журналі через проблеми з обсягом або тому, що матеріал проблемно надрукувати. Наукові статті можуть супроводжуватися повними даними, завдяки яким досягається результату у формі, якою можуть маніпулювати самі читачі, наприклад, порівнювати свої дані з іншими. Кольорові ілюстрації, що є надто дорогими для друкованого журналу, не проблемно подати в електронному журналі. Тут можуть бути включені образи, що рухаються, звуки або мультиплікація.

Читання повнотекстової статті з екрана не є особливо зручним для більшості користувачів. Додаткову зручність у користуванні електронними журналами надає можливість копіювання і роздруку статей, якими читачі хочуть скористатися. Також необмеженою є можливість цитування і використання матеріалів статті. При цьому необхідно дотримуватися наукової етики і авторських прав.

Однією з головних вигод для користувачів є те, що вони можуть отримати доступ до змісту журналу зі своїх стаціонарних чи переносних комп'ютерів, тож їм не потрібно йти у бібліотеку чи витратити час на пошук у журнальному виданні. До того ж вони мають доступ до журналу будь-коли, а не тільки в години роботи бібліотеки.

До появи електронних часописів спричинилися кілька чинників: швидкий розвиток електронних пристроїв, що дозволяють відтво-

рення текстів і функціонування систем он-лайн, розвиток телекомунікаційних мереж, криза на ринку паперу, що вплинула на підвищення цін на видання, а також інтенсивність, з якою росте кількість документів, обмеження бюджетів бібліотек.

Серед дослідників немає згоди щодо точної дати появи електронних часописів. Згідно з американськими джерелами, один із перших наукових часописів, редагованих в електронній формі, з'явився у 1973 р. Архівні файли журналу доставлялися до бібліотеки в електронній версії і надавалися індивідуальним споживачам на мікрофішах. Деякі автори приймають 1978 р. як дату появи першого електронного журналу, коли у рамках програми EIES (Elektronic Information Exchange System — Система обміну інформації) вийшов журнал «Mental Workland». Поява цього видання не мала великого успіху, та вже 1980 р. у Великобританії розпочато видання експериментального електронного журналу. Темою часопису була «Електронна цифрова машина і людський фактор». Було вирішено, що функція електронного журналу нагадуватиме завдання телеконференції. Редактор одержував статтю в електронному вигляді або в друкованій версії і сам вписував текст до комп'ютера.

У 80-х — на початку 90-х рр. минулого століття ще не було сторінок WWW, тож статті можна було одержувати лише через e-mail, gopher або за допомогою послуги FTP, а номери журналів архівувалися на магнітних стрічках.

Перша публікація журналу в електронному вигляді у мережі Інтернет з'явилася 1987 р. Це був журнал «Нові горизонти для вищої освіти», видавцем якого став студент старших курсів Університету штату Нью-Йорк (м. Сіракузи). У виданні Асоціації наукових бібліотек (Association of Research Libraries — ARL) «Покажчик електронних журналів, бюлетенів та університетських електронних дискусійних груп» 1991 р. нараховувалося уже сім електронних журналів. 2000 р., за даними «Покажчика», їх кількість становила 3 915. Отже, згідно з ARL, від 1991 р. до 2000 р. їх кількість зросла на 560%. У 2006 р. ARL перестала видавати «Покажчик» у зв'язку зі складністю обліку журналів та матеріалів, які щороку видаються [4, с. 80].

Цікавою є статистика ще одного американського видання — «Ulrich's International Periodical Directory». Цей бібліографічний

показчик періодичних видань зареєстрував 1986 р. 1 058 періодичних видань он-лайн [16], а вже 1993 р. — 830 періодичних видань на CD-ромах та 3 770 періодичних видань он-лайн [17]. Сьогодні Ulrich's налічує 300 000 періодичних видань різних типів — академічних і дослідницьких наукових журналів, публікацій вільного доступу, рецензованих назв, популярних журналів, газет тощо.

Згідно з даними американського бібліографічного показника періодичних і серійних видань «Directory of Electronic Journal», 1994 р. зареєстровано 181 електронний журнал та 262 інших періодичних видань. Загалом, 443 електронних видання (включаючи е-журнали, інформаційні бюлетені та інші періодичні (серійні) видання) [10], а вже 1995 р. загальна кількість журналів зросла до 306, інших електронних періодичних та серійних видань — до 368, усього — 675 видань [11]. Тобто за один рік кількість електронних видань зросла у понад 1,5 раза. У 2002 р. цей бібліографічний показник періодичних і серійних видань у США зареєстрував 11 100 електронних журналів. Такий бурхливий ріст найменувань електронних журналів свідчить про їх популярність та збільшення інтересу до е-журналів інтернет-користувачів.

Електронні журнали агрегуються у повнотекстові бази даних (БД)*, що принципово змінює можливості пошуку й отримання потрібної інформації. Сучасні можливості віддаленого доступу зняли останнє обмеження — відстань між користувачем і місцем, де зберігається журнал.

Критерії поділу електронних часописів дуже різноманітні. Основні з них:

- періодичність (щоденні, тижневики, місячники...);
- спосіб дистрибуції (Web, e-mail, ftp, listserv, CD-Rom...);
- використовувані формати (PDF, HTML, PostScript ...);
- форми журналів (паралельні, он-лайн...);
- методи доступу (платні, безкоштовні...).

За таким критерієм, як форма, електронні часописи можна поділити на дві основні групи.

1. Паралельне видання он-лайн. У цю групу входять журнали у друкованій та електронній версіях. Вони можуть бути повни-

* База даних — це сукупність взаємозв'язаних даних, які належать до певної галузі знань (теми, проблеми), представлених у певному форматі на машинному носії.

ми або такими, що містять тільки інформацію про періодичне видання, списки змісту чи архіви попередніх номерів. У цьому випадку он-лайн версія містить той же зміст, що її друкований еквівалент, але завдяки застосуванню гіпертексту статті мають ієрархічну будову і містять зв'язки (гіперпосилання між сторінками, які називаються лінками (англ. — links) з іншими сторінками WWW, пов'язаними з темою статті.

2. **Журнали, які виходять лише в електронній формі.** Цю групу становлять журнали, що існують лише в електронній версії. Вони часто збагачені ілюстраціями, звуком, кінематографічними секвенціями або посиланнями до інших джерел. Деколи їх супроводжують інформаційні сервіси.

Щодо способів **дистрибуції**, то електронні журнали можна поділити на такі групи:

Журнали on-line (on-line journals) — доступні через сервіси, наприклад на платформах EBSCO, ScienceDirect, або такі, що базуються на e-mail розсилках, аплікаціях типу клієнт/сервер (Gopher, WWW). Перша генерація журналів он-лайн була створена у файлах ASCII з простою структурою і малим розміром. Друга генерація базується на мові HTML, XML, форматах PDF (Portable Document Format), SGML (Standard Generalized Markup Language) або ODA (Office Document Architecture).

Журнали на CD-ROM (CD-ROM journals) — це звичайні повнотекстові журнали, які є електронною версією друкованого журналу і доступні для використання на будь-якому комп'ютері з пристроєм для читання компакт-дисків.

Е-журнали можна поділити також на гіпертекстові та гіпермедіальні. Перші мають спеціальні гіперпосилання між сторінками — лінки. Другі є гіпертекстовими документами, доповненими графікою, анімацією, фільмами тощо.

Повні тексти статей у електронних журналах, як і самі журнали, можуть бути представлені у різних **форматах**. Найбільш поширеними є TXT, PDF, HTML.

TXT — текстовий формат даних.

PDF (Portable Document Format) — загальноприйнятий формат для поширення документів, призначених для друку. Для паралельних видань журналів джерелом отримання повних текстів слугує підго-

товлений до друку матеріал, який конвертується у PDF-формат як у кінцеву форму для поширення у незмінному вигляді. Збереження копії паперового варіанта, що забезпечується представленням у PDF-форматі, дозволяє уникнути повторного рецензування та коректури матеріалу. PDF-формат дозволяє відтворювати незмінним графічний образ сторінки, зберігає не тільки текст, а й зображення, інші об'єкти, що відтворюються на сторінці, структурну інформацію.

HTML (HyperText Markup Language) — формат, який є основним для кодування веб-сторінок. HTML-формату притаманні зрозумілість для пошукових серверів, невеликий обсяг файлів, відсутність потреби додаткового програмного забезпечення. Використання цього формату зручне для статей оригінальних журналів, де додатково проводяться процедури коректури та рецензування. Збереження у HTML-форматі дозволяє з часом вносити правки, оновлювати інформацію.

За **методом доступу** електронні часописи можна поділити на комерційні (платні) і безкоштовні для користувача.

Починаючи з 2001 р. в Інтернеті поширився рух Open Access — рух Відкритого доступу, започаткований Інститутом відкритого суспільства (Будапешт). 2002 р. було оприлюднено Будапештську ініціативу Відкритого доступу (Budapest Open Access Initiative — BOAI), згідно з якою, під «відкритим доступом» мається на увазі відкриті для всіх публікації в Інтернеті. Ці публікації користувачі можуть читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати, проводити свої дослідження, приєднувати до повних текстів відповідних статей, використовувати для укладання покажчиків, вводити як дані в програмне забезпечення чи використовувати з іншою метою при відсутності фінансових, правових і технічних перешкод, за винятком тих, які регулюють доступ до самого Інтернету [15]. Слідом за Будапештською ініціативою Відкритого доступу у червні 2003 р. з'явилася Декларація «Bethesda Statement on Open Access Publishing» [8], а у жовтні цього ж року була оприлюднена «Берлінська декларація про відкритий доступ до наукових та гуманітарних знань» («Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities») [7].

«Наукова література у відкритому доступі — це безкоштовні онлайнві примірники рецензованих журнальних статей, виступів на конференціях, технічних звітів, тез і дисертацій, дослідницьких мате-

ріалів. Для користування ними переважно не існує ліцензійних застережень. Отже, їх можна вільно використовувати для досліджень, навчання чи з іншою метою» [6]. За автором зберігається право контролю за своєю роботою, обов'язковим також є посилання та цитування його як автора при використанні цієї роботи.

Отже, відкритий доступ — це можливість для наукової спільноти зробити результати наукових досліджень вільно доступними он-лайн.

Можемо відзначити дві основні тенденції у русі Відкритого доступу.

- Депонування (відоме ще як «зелений» шлях до відкритого доступу) — автори публікуються у журналі, поширюваному за передплатою, а також роблять свої статті доступними в режимі реального часу безкоштовно, вміщаючи їх у репозиторії* свого університету чи в центральному репозиторії («самоархівування»).

- Публікація у журналах, що знаходяться у відкритому доступі, робить матеріали доступними в режимі реального часу.

Рух Відкритого доступу розвивається двома шляхами — самоархівування (розміщення авторами електронних версій своїх наукових статей у доступних архівах електронних документів) та альтернативне публікування в електронних журналах відкритого доступу.

Журнали відкритого доступу — це рецензовані журнали, статті яких безкоштовно доступні всім користувачам он-лайн. Вони можуть видаватися і традиційним, друкованим, способом. Найчастіше плату за публікацію статті покриває науковий грант чи організація, в якій працює автор. Перелік організацій, які дозволяють використовувати наукові гранти на ці потреби, міститься на сайті BioMed Central (видання понад 100 журналів відкритого доступу) [9].

До найбільших зібрань журналів відкритого доступу можна віднести два проекти: J-Gate (<http://j-gate.informindia.co.in/>) та Directory of Open Access Journals (DOAJ) (<http://www.doaj.org/>).

* Репозиторій — спеціальний сервер, з якого можна завантажити програмне забезпечення. На сервері зберігається архів програмних продуктів, які доступні для завантаження. Це місце, де зберігаються і підтримуються будь-які дані. Найчастіше дані в репозиторії зберігаються у вигляді файлів, доступних для подальшого розповсюдження у мережі (див.: <http://uk.wikipedia.org/>).

Open J-Gate — найбільший у світі портал англomовних журналів відкритого доступу. Він створений компанією «Informatics Limited» (Бангалор, Індія) 2001 р. для сприяння ініціативі Відкритого доступу. Портал забезпечує онлайнвий доступ до мільйонів статей, які є доступними через посилання до повних текстів на сайтах видавців. На сьогодні на порталі у відкритому доступі є 4530 назв повнотекстових журналів [14].

Список журналів відкритого доступу Directory of Open Access Journal з різних наукових дисциплін був створений 2003 р. і підтримується Лундським університетом у Швеції (University of Lund). На початку 2005 р. цей список (<http://www.doaj.org/>) містив понад 1400 журналів, а на кінець 2008 р. їх нараховувалося уже 3756 (понад 222 700 статей). Для порівняння: 2008 р. на порталі було 826 американських журналів, 358 — бразильських і лише 15 — українських.

Багато журналів відкритого доступу мають імпакт-фактор* та індексуються Інститутом Наукової Інформації (Institute for Scientific Information) у Web of Knowledge / Web of Science service.

Бібліотеки є активними прихильниками відкритого доступу, тому що отримання інформації — це основний принцип їх діяльності. Відкритий доступ дозволяє прибрати як цінові, так і правові бар'єри, що підривають зусилля бібліотек надати доступ до журнальної літератури.

Електронні журнали є важливим засобом комунікації між авторами, редакторами і споживачами інформації, вони можуть спілкуватися між собою через e-mail. Інформацію про електронні адреси надавачів інформації можна знайти тут же — на електронних сторінках журналів. У великій кількості статей можна дуже швидко здійснити пошук з кількох десятків робочих місць в одній бібліотеці одночасно. Стратегії пошуку різні, але переважна більшість сервісів пропонує можливість пошуку статей через предметні гасла або слова із заголовка чи анотації. Гіпертекст дає можливість об'єднання з іншими електронними джерелами інформації, які є в мережі. Гіпертексти електронних статей утворюють справжню павутину інформації, яка має різні методи доступу, джерела, типи і може бути

* Коефіцієнт впливовості (також *імпакт-фактор* — від англ. *impact-factor*) — коефіцієнт співвідношення цитування наукових журналів. Часто використовується як оцінка важливості журналу в певній галузі.

об'єднана мережею гіперпосилань. Такі властивості змінюють як перспективи журналу, так і перспективи читача. Вони приваблюють читача і стають для нього пріоритетними. Бібліографічні бази даних можуть пов'язуватися з повними текстами статей. Статті через гіперпосилання пов'язуються з іншими статтями або колекціями даних. Вони крім традиційного тексту, можуть містити аудіовізуальні матеріали, які можна інтерактивно переглядати. Інтерактивні властивості можуть перетворити документ (предмет) дослідження в он-лайн конференцію; мультимедійні властивості можуть надати мультимедійну якість, яка ніколи не може бути досягнена самим текстом. Користувач має можливість друкування потрібних статей, записування їх на електронний носій чи пересилання електронною поштою.

Однією з головних проблем, пов'язаних з електронними журналами, є технологічні й економічні бар'єри, які виникають через недостатність ресурсів на найновіше програмне забезпечення і відповідне устаткування (software і hardware). Багато офіційних комісій у наукових інституціях оспорує якість електронних журналів, оскільки не всі з них науково редаговані. Видавці обмежують доступ до електронних журналів через паролі доступу або через номер комп'ютера індивідуального споживача (IP-адреса). У ліцензійних угодах обумовлюють, що з журналів можуть користати лише особи, що працюють на комп'ютерах, під'єднаних до вузівської чи бібліотечної мережі. Ці матеріали не можуть бути використаними для міжбібліотечних запозичень.

Доступ до електронних журналів відбувається не лише через сервіси видавців, а й через сайти бібліотек. Самі ж бібліотеки з фінансових та організаційних міркувань об'єднуються у доволі поширені типи об'єднань — консорціуми*.

Одним з перших кроків бібліотек України в роботі з електронними журналами було створення 1999 р. першого консорціуму. За грантом Міжнародного фонду «Відродження» організовано річний (згодом пролонговано на два роки) доступ до 400 паралельних електронних часописів видавництва Springer. До консорціуму ввійшли

* Консорціуми — це добровільні неприбуткові об'єднання бібліотек для спільного придбання, упорядкування, використання електронних ресурсів.

98 бібліотек України, а його координатором була Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Від 2000 р. бібліотеки України мали доступ до баз даних EBSCO за проектом «Електронна інформація для бібліотек» (Electronic Information For Libraries-EIFL), який є спільною ініціативою Інституту відкритого суспільства (Будапешт) і найбільшого у світі видавництва періодики EBSCO*. Координатором цього проекту в Україні є Асоціація «Інформатіо-Консорціум» — перший офіційно зареєстрований в Україні як громадська організація незалежний консорціум бібліотек**. Щороку консорціум укладає ліцензійні угоди з кожним із постачальників та пропонує певну кількість інформаційних пакетів відомих світових видавництв та постачальників наукової інформації (Elsevier, Emerald, Oxford University Press, East View, ProQuest та ін.) для бібліотек України.

Від вересня 2002 р. в межах Шостої рамкової програми Комісії Європейського Союзу в Україні почав діяти проект INTAS***. «Доступ до наукової літератури через електронну доставку для дослідників країн нових незалежних держав». Проект забезпечував доступ до електронних ресурсів науковцям з 11 країн колишнього Радянського Союзу. Головними організаціями виконання проекту були Бібліотека TIB/UB у Ганновері (Німеччина) та організація INASP Oxford (Велика Британія). Проект діяв до кінця 2007 р., в його межах в Україні було створено ще один Консорціум — бібліотек-учасниць проекту [5]. Завдяки цьому проекту було надано доступ до повнотекстових електронних журналів видавництва «Springer» — через систему Springer Link та «Blackwell Science» — через систему Blackwell Synergy. Усі статті журналів цих видавництв були доступні в повному обсязі в HTML-форматі із зв'язками зі змістом,

* <http://uk.wikipedia.org/wiki/EIFL>.

** www.informatio.org.ua.

*** INTAS (International Association for Promotion of Co-operation with Scientists from the New Independent States (NIS) of the Former Soviet Union) — Міжнародна асоціація сприяння співробітництву між вченими нових незалежних держав колишнього СРСР, переважно в галузі фундаментальних досліджень. Вона була створена Європейським Союзом у червні 1993 р. як незалежна міжнародна організація для того, щоб підтримувати дослідницькі проекти і співтовариства найвищого наукового рівня, які взаємовигідні для наукових груп із країн — засновників INTAS і країн — партнерів NIS.

посиланнями, інформацією про авторів та з іншими базами даних, а також у PDF-форматі.

Завдяки цьому ж проекту було організовано доступ до Бібліотеки електронних журналів (Elektronische Zeitschriftenbibliothek — EZB) — проєкт університету у місті Регенсбург (Німеччина), який забезпечив повний доступ до понад 4 000 назв відомих журналів різних видавництв з різних галузей наук, а також доступ до наукової бібліографічної бази даних з математики Zentralblatt Mathematik (майже 2 млн анотацій з 2 300 журналів та серійних видань, тобто усі джерела математичної літератури у світі).

Реалізація цих проєктів відкрила бібліотечним закладам постійний доступ до широкого спектра наукових журналів з усього світу в електронному форматі.

Українські наукові бібліотеки налагодили співпрацю із дистриб'юторами і посередниками з торгівлі журналами, які репрезентують фірми: EBSCO (США), Academic Press, Elsevier (Нідерланди), IOPscience Journals (Великобританія), Springer (Німеччина), Blackwell (Великобританія) та ін.

2006 р. НБУВ передплатила онлайнвий доступ до колекцій періодичних видань. Вона взяла на себе завдання забезпечення наукових досліджень установ НАН України онлайнними періодичними виданнями.

Згідно з умовами передплати, доступ дослідників до деяких онлайнних ресурсів, повнотекстових колекцій наукових товариств і журналів здійснюється лише з комп'ютерів локальної мережі НБУВ, до інших, наприклад до баз даних EBSCO, доступ є у повному обсязі також і з комп'ютерів у локальних мережах інших установ НАН України. Аутентифікація користувачів відбувається за їхніми IP-адресами [3].

Популярність використання онлайнних науково-інформаційних ресурсів зростає. Однією з найбільших перешкод для науковців України є мовний бар'єр, адже бази даних наукової періодики є здебільшого англomовними. Однак і у цьому питанні відбуваються деякі зміни: передплатні агенції, що пропонують доступ до онлайнних періодичних видань і розгортають свою діяльність в Україні, пропонують адаптовані інтерфейси. Наприклад, новий інтерфейс видавництва EBSCO пропонує навіть вбудований електронний пе-

рекладач з англійської мови на німецьку, іспанську, французьку, російську та інші мови для моментального перекладу он-лайн текстів наукових статей. Звичайно, цей комп'ютерний переклад далекий від досконалості і дає лише уявлення про автентичний текст статті. Однак це дає змогу неангломовним дослідникам зрозуміти, хто з науковців і у якій галузі досліджує тематику, що його цікавить.

Наукові установи України намагаються поступово переводити свої періодичні видання в онлайнкову форму. Ми вже згадували про проект НБУВ зі створення Загальноакадемічного порталу наукової періодики, метою якого є концентроване подання відомостей про найновіші результати теоретичної та прикладної діяльності установ НАН України.

У комп'ютерній мережі Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (далі — ЛННБУ) читачам надається доступ до онлайнкових повнотекстових і реферативних баз даних електронних часописів. Для цього на домашній сторінці ЛННБУ (<http://www.lsl.lviv.ua>) запропоновано такий поділ електронних ресурсів:

1) передплачені ресурси — передплачені повнотекстові і реферативні бази даних електронних журналів. Користуватися ними можна з комп'ютерів, які знаходяться у локальній мережі ЛННБУ, тобто мають одну IP-адресу. Гіперпосилання від назв баз даних на сайті бібліотеки з'єднують безпосередньо з сайтами, на яких знаходяться бази даних відповідних видавництва. Тут залежно від інтерфейсу користувач може в тій чи іншій формі здійснити пошук необхідної інформації;

2) тестовий доступ — бази даних електронних журналів, до яких на визначений час надано доступ;

3) джерела вільного доступу — повнотекстові та реферативні бази даних електронних часописів у відкритому доступі. Користування журналами з цього списку є безкоштовним, і доступ до них можна здійснювати з будь-якого комп'ютера в Інтернеті. На сьогодні цей список складається із 20 баз даних е-журналів, і є можливість його значного збільшення;

4) електронні журнали України — список наукових журналів України, які видаються в електронному вигляді.

Доступ до журналів з першого списку лімітується IP-адресою, тобто мережевою адресою комп'ютера. Електронними публіка-

ціями цих журналів можна користуватися з усіх комп'ютерів у мережі ЛННБУ. Вислів «повнотекстові електронні журнали», на жаль, не завжди означає, що всі статті можна знайти в базі даних і прочитати на екрані комп'ютера. Іноді таке ембарго стосується найновіших випусків, номерів, іноді — лише певних статей.

Працівники бібліотеки постійно поповнюють списки журналів та баз даних, потрібних користувачам.

2008 р. у ЛННБУ було запропоновано користувачам такі передплачені повнотекстові бази даних:

1. Інформаційні продукти на платформі EBSCOhost (6 баз даних) — доступ до понад 6000 повнотекстових електронних журналів, газет, бюлетенів новин, майже 1500 довідників.

Бази даних, передплачені для установ НАН України:

- Academic Search Complete — на сьогодні це найбільш повна та інформативна повнотекстова база наукових текстів з кількох дисциплін, яка містить повні тексти понад 5 990 періодичних журналів, з яких близько 5 030 рецензовані. Крім матеріалів, наданих у повному обсязі, ця база даних надає індексування і тези для понад 9 990 журналів, що загалом становить близько 10 400 видань, включаючи монографії, звіти, матеріали конференцій тощо. База даних містить PDF-матеріали від 1887 р., для більшості з яких є повнотекстові назви в PDF-форматі, що підтримують пошук. Для понад 1 000 журналів надаються посилання на цитування з можливістю пошуку.

- Academic Search Premier — мультидисциплінарна база даних, яка надає інформацію з різної тематики (комп'ютерні науки, техніка, фізика, хімія, лінгвістика, мистецтво та література, медицина та ін.), містить повні тексти понад 4 500 серійних видань, включаючи понад 3 600 рецензованих наукових журналів. Окрім цього, база пропонує індексування і реферати для всіх 8 144 журналів з колекції. Дублюючі файли у форматі PDF, що охоплюють період від 1975 р. до сьогодні, доступні для більш ніж 100 журналів. При цьому можливість пошуку за вказаними посиланнями надається для понад 1000 назв. Ця база даних щодня оновлюється на EBSCOhost.

- Inspec — провідна бібліографічна база даних, створена інститутом IET (Institution of Engineering and Technology), містить реферати і покажчик наукової і технічної літератури, що видається у всьому світі. Inspec охоплює понад 3 800 журналів, 3 000 праць кон-

ференцій, а також велику кількість книг, дисертацій, патентів та звітів. Загалом, містить понад 10 мільйонів записів.

- Library, Information Science & Technology Abstracts — містить понад 600 повнотекстових періодичних видань, а також книги, науково-дослідницькі звіти, матеріали конференцій і наукові записки. Серед тем — бібліотечна справа, категоризація, каталогізація, бібліометрія, онлайнвий пошук інформації, управління інформацією. Матеріали цієї бази даних охоплюють період від середини 1960-х рр. до наших днів.

- MEDLINE — містить авторитетну інформацію з медицини, догляду за хворими, стоматології, ветеринарії, системи охорони здоров'я, доклінічних наук і багато іншого. У базі даних MEDLINE, створеній бібліотекою National Library of Medicine, для пошуку описів у понад 4 800 поточних біомедичних журналах застосовується MeSH-індексація (Medical Subject Headings).

- Newspaper Source — база даних включає повні тексти статей з 25 американських і міжнародних газет, повні версії стенограм теле- і радіопередач, а також вибрані статті із понад 260 регіональних американських газет. База даних оновлюється щодня на EBSCOhost.

2. Online Access to Research in the Environment (OARE) — доступ до 1 300 рецензованих журналів, що публікують дослідження з проблем навколишнього середовища. В базі є дослідження з біології, біотехнології, генетики, ботаніки, кліматології, метеорології, хімії та ін.

3. Інформаційні продукти видавництва Elsevier:

- ScienceDirect (www.sciencedirect.com) — Наукова електронна бібліотека, що пропонує понад чверть світової наукової, медичної та технічної он-лайн-інформації (понад 2000 рецензованих наукових журналів). Передплачено доступ до текстів 2 тис. журналів, виданих протягом останніх семи років;

- Physical Sciences and Engineering;
- Life Sciences;
- Health Sciences;
- Social Sciences and Humanities.

4. Інформаційні продукти американських наукових товариств:

- American Chemical Society;

- American Institute of Physics;
- American Physical Society;
- American Society of Mechanical Engineers.

У рамках «Програми інформатизації НАН України» ЛННБУ була приєднана до Київського фрагмента телекомунікаційної інфраструктури НАН України, що надало читачам нашої Бібліотеки можливість користуватися науково-інформаційними ресурсами інтернет-середовища НБУВ. Ці ресурси поділено на такі основні розділи:

- довідкові матеріали — енциклопедичні, мовні та тлумачні словники;
- мультимедійні матеріали — документальні фільми, науково-популярні фільми, наукова фантастика, музика, мультиплікаційні фільми, художні фільми;
- наукові зібрання — з біології, екології, комп'ютерних технологій, історичні матеріали, науково-популярна література, історія науки та освіти;
- матеріали з бібліотечної справи та науково-інформаційної діяльності;
- наукові журнали — зібрання інформаційних наукових публікацій, матеріали конференцій;
- музейні колекції;
- навчальна література — міждисциплінарна література;
- презентаційні матеріали;
- художня література.

Окрім постійно діючих протягом року підключень до баз даних електронних журналів різних видавництв, здійснюються тимчасові тестові підключення до таких баз даних або до окремих видань. Так, останнім часом завдяки членству у незалежному консорціумі бібліотек — Асоціації «Інформатіо-Консорціум» у ЛННБУ проводилося підключення до таких інформаційних ресурсів:

1. Електронна бібліотека періодичних видань Асоціації «Association for Computing Machinery» (45 періодичних видань);
2. Інформаційна система Britannica Online — Academic Edition:
 - електронний текст Енциклопедії — понад 73 000 статей;
 - зображення та мультимедіа — понад 22 000 зображень та коротких відеофайлів;

- доступ до інформаційних продуктів Britannica Concise та Britannica Student;
- електронні журнали — понад 750 періодичних видань від EBSCO та ProQuest;
- додаткові словники та тезауруси;
- система World Data Analyst;
- система This Day in History and Biography of the Day — інформація про цей день у історії та біографії, що з ним пов'язані;
- система World Atlas — доступ до детальних карт країн світу;
- система Internet Guide — огляд понад 160 000 веб-сайтів;
- система Gateway to the Classics — понад 220 творів 140 найвідоміших авторів;
- система Notable Quotations — доступ до 4 000 цитат та висловів видатних діячів.

3. Електронні журнали видавництва «Nature Publishing Group» (80 наукових авторитетних журналів з хімії, клінічної медицини, наук про Землю та навколишнє середовище, фізики та ін.).

4. Інформаційні продукти компанії «Datamonitor» (30 000 досьє приватних і публічних компаній, понад 2 600 промислових досьє і 215 досьє різних країн, дані SWOT-аналізу за розділами: внутрішній та міжнародний бізнес, економіка, інформаційні технології, соціальні науки, подорожі та туризм та ін.; бібліотека звітів стратегічного менеджменту за галузями: товари масового споживання, охорона здоров'я, фінансування, виробництво і споживання енергії, промислові і трудові ресурси тощо).

Електронні журнали ще не є домінуючою формою наукових часописів, але їх кількість стрімко зростає. Майже всі поважні наукові часописи мають свою електронну копію. Разом зі зміною кількості змінюється і якість часописів, оскільки щоразу більше використовуються можливості, які дає цей новий медіапродукт. Електронні журнали створюються за прикладом свого друкованого аналога, але використовують додаткові можливості гіпертекстовості і медіальності, полегшуючи цим комунікації між користувачами.

Сучасні бібліотеки розширюють сферу нагромадження своїх ресурсів: окрім традиційних форм видань, вони комплектуються цифровими засобами: бібліографічними, фактографічними, адрес-

ними базами, а також оцифрованими формами книжок і журналів. Більшість бібліотек, особливо академічних, уже досягли нині етапу розвитку гібридних бібліотек, які поєднують два світи: дійсний, утворений через фізично існуючу інституцію, та віртуальний, що охоплює цифровий інформаційний простір.

Електронні журнали відкривають нові можливості перед науковими бібліотеками і, найвірогідніше, ще протягом тривалого часу співіснуюватимуть поряд із друкованими.

1. Будапештская инициатива «Открытый доступ» [Электронный ресурс] // <http://www.soros.org/openaccess/ru/read.shtml>. — Заголовок з екрана.
2. Видання. Основні види: Терміни та визначення. ДСТУ 3017—95. — К., 1995. — 47 с.
3. *Соловяненко Д. В.* Досвід передплати онлайн-нових науково-інформаційних ресурсів для установ НАН України / Д. В. Соловяненко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 21—23 трав. 2007 р. — К., 2007. — С. 171—173.
4. Электронные документы: создание и использование в публичных библиотеках : справочник / науч. ред.: Р. С. Гиляревский, Г. Ф. Гордукалова. — СПб. : Профессия, 2007. — 664 с. — (Серия «Библиотека»).
5. *Ярошенко Т. О.* Бібліотечні консорціуми: перспективи розвитку / Т. О. Ярошенко // Бібліотечний форум України. — 2006. — № 4. — С. 7—11.
6. Alma Swan, Key Perspectives Ltd [Электронный ресурс] // www.jisc.ac.uk/publications. — Заголовок з екрана.
7. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities [Электронный ресурс] // URL: <http://oa.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html>. — Заголовок з екрана.
8. Bethesda Statement on Open Access Publishing [Электронный ресурс] // <http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>. — Заголовок з екрана.
9. BioMed Central [Электронный ресурс] // <http://www.biomedcentral.com/>. — Заголовок з екрана.
10. Directory of Electronic Journals, Newsletters and Academic Discussion Lists / ed. by A. Okerson. — Washington, 1994. — 575 s.
11. Directory of Electronic Journals, Newsletters and Academic Discussion Lists / ed. by A. Okerson A. — Washington, 1995. — 759 s.
12. Directory of Open Access Journals (DOAJ) [Электронный ресурс] // <http://www.doaj.org/>. — Заголовок з екрана.

13. Electronic journal. Wikipedia, The Free Encyclopedia [Електронний ресурс] // [http://en.wikipedia.org/w/index.php?title= Electronic_journal&oldid=193182821](http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Electronic_journal&oldid=193182821). — Заголовок з екрана.
14. J-Gate [Електронний ресурс] // <http://j-gate.informindia.co.in/>. — Заголовок з екрана.
15. *Maciejewska Jucja*. Optymalizacja współpracy środowisk bibliotekarskich w zakresie zakupu i udostępniania czasopism elektronicznych / Jucja Maciejewska // Elektroniczne publikacje w bibliotekach i ośrodkach informacji : teoria i praktyka: VII Międzynarodowa Konferencja Naukowa. — Kraków, 2001.
16. Ulrich's International Periodical Directory: a classified guide to current periodicals, foreign and domestic. 1986—1987. — New York, 1986. — XLVII, 1243 s.
17. Ulrich's International Periodicals Directory, 1993—1994. Including Irregular Serials & Annals. — New Providence : R. R. Bowker, 1993. — С. 1757. — 3389. — (Серія «The Bowker International Serial Database»).

Ганна Черевко

КОМУНІКАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У КАТЕРИНОСЛАВІ НАПРИКІНЦІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті представлено аналіз бізнес-комунікації у Катеринославі наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. Досліджується історичний контекст розвитку комунікаційних процесів, встановлюються соціально-економічні передумови. Визначаються характерні риси процесу комунікації у Катеринославі. Актуалізується роль факторів комунікаційної системи. Явище комунікації розглядається як одна з фундаментальних категорій сучасності.

Ключові слова: *комунікативний процес, соціальна комунікація, генезис, історичний контекст, глобалізація.*

В статті представлений аналіз бізнес-комунікації в Катеринославі в кінці ХІХ — в началі ХХ в. Исследуется исторический контекст развития коммуникационных процессов, устанавливаются социально-экономические предпосылки. Определяются характерные особенности процесса коммуникации в Екатеринославе. Актуализируется роль факторов коммуникационной системы. Явление коммуникации рассматривается как одна из фундаментальных категорий современности.